

УДК 342.34:321.7:004(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.5>

О. О. Юріков
доктор філософії в галузі права,
викладач циклу загальних та кримінально-правових дисциплін
Київського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції»
Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-6900-6887

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У статті висвітлено особливості впровадження електронної демократії на деокупованих територіях. Науково доведено, що в умовах воєнного стану для розвитку електронної демократії необхідно запровадити на телебаченні та в інших медіа соціальну рекламу з метою підвищення рівня цифрової грамотності населення, яка б передбачала інформування суспільства про можливі способи реалізації влади народу за допомогою ІКТ; розробити нові та внести зміни до вже наявних НПД щодо узгодження дій усіх суб'єктів електронної демократії в різних сферах життєдіяльності; вжити ефективніших заходів протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування; розпочати обов'язкове навчання (покращення знань та навичок) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, цифровій грамотності, роботі з ІКТ, базами даних. Обґрунтовано, що у повоєнний період на деокупованих територіях України для розвитку електронної демократії необхідно якнайшвидше відновити доступ до мережі Інтернет; забезпечити відповідною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням органи державної влади і місцевого самоврядування; залучити до роботи на деокупованих територіях державних службовців, які володіють вміннями та навичками роботи в кризових ситуаціях, мають відповідний досвід, а також спеціалістів в галузі ІКТ; необхідно ознайомити осіб з усіма нововведеннями, які відбулися в Україні, за час їх окупації (введення нових форм управління державою тощо); необхідно швидко ідентифікувати осіб, зокрема тих, хто отримував документ незаконних формувань «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» у віці 16-ти років і немає жодних офіційних документів, що підтверджують особу (видача ID-карток тощо); забезпечити ефективну комунікацію між мешканцями на органами державної влади чи місцевого самоврядування через електронні петиції, опитування в застосунку Дія, розміщення на сайтах міськрад пропозиції щодо формування та виконання громадського бюджету тощо; розробити та застосувати інструментарій електронної демократії для осіб з інвалідністю, зокрема із сенсорними порушеннями (в тому числі слуху та зору).

Ключові слова: електронна демократія, деокупована територія, воєнний стан, інформаційно-комунікаційні технології.

Yurikov O. O. PECULIARITIES OF THE INTRODUCTION OF ELECTRONIC DEMOCRACY IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES

The article highlights the peculiarities of the implementation of electronic democracy in the de-occupied territories. It has been scientifically proven that in the conditions of martial law, for the development of electronic democracy, it is necessary to introduce social advertising on television and other media with the aim of increasing the level of digital literacy of the population, which would involve informing society about possible ways of exercising people's power with the help of ICT; to develop new ones and make changes to the existing NPAs regarding the coordination of the actions of all subjects of electronic democracy in various spheres of life; take more effective anti-corruption measures in state and local self-government bodies; start mandatory training (improvement of knowledge and skills) of persons authorized to perform the functions of the state or local self-government in digital literacy, work with ICT, databases. It is substantiated that in the post-war period in the de-occupied territories of Ukraine, for the development of electronic democracy, it is necessary to restore access to the Internet as soon as possible; to provide state authorities and local self-government bodies with appropriate computer equipment and software; attract to work in the de-occupied territories civil servants who have the skills and abilities to work in crisis situations, have relevant experience, as well as specialists in the field of ICT; it is necessary to acquaint people with all the innovations that took place in Ukraine during their occupation (introduction of new forms of state management, etc.); it is necessary to quickly identify persons, in particular those who received a document from the illegal formations "Donetsk People's Republic" and "Luhansk People's Republic" at the age of 16 and do not have any official documents confirming their identity (issuance of ID cards, etc.); to ensure effective communication between residents at state authorities or local self-government bodies through electronic petitions, polls in the Diya application, posting proposals on the formation and implementation of the public budget on the websites of city councils, etc.; to develop and apply tools of e-democracy for persons with disabilities, in particular with sensory impairments (including hearing and vision).

Key words: electronic democracy, de-occupied territory, martial law, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Україна є демократичною, правовою, соціальною державою, яка застосовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) у процесі державотворення. Органи державної влади та місцевого само-

врядування здійснили низку заходів, необхідних для впровадження та розвитку деяких інструментів електронної демократії в Україні. Однак, реалізованих дій недостатньо для залучення широкого кола суб'єктів суспільних відносин

до електронної взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Крім того, вимоги, які поставлені перед нашою державою щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі (далі – ЄС), зобов'язують розвивати електронну демократію аби відповідати рівню держав-членів ЄС.

Відповідно до дослідження ЄС «Open Data Maturity Report 2022: Countries' perspectives on open data quality» [8], Україна, станом на грудень 2022 року, займала одне з перших місць щодо рівня діджиталізації. Крім того, відповідно до рейтингу Організації Об'єднаних націй «E-Government Development Index» [7] Україна посідає 46 місце з 193 за рівнем впровадження та розвитку електронної демократії, а також 57 місце за рівнем участі громадян в управлінні державою за допомогою ІКТ. Це свідчить про те, що в нашій державі активно розвивається електронне урядування і електронна демократія зокрема.

Електронну демократію вже тривалий час впроваджують в нашій державі, однак повномасштабне вторгнення в Україну, окупація її частини території, постійні бойові дії уповільнюють її розвиток. Водночас органи державної влади та місцевого самоврядування намагаються усіляко підтримувати процес застосування ІКТ в демократичних процесах під час державотворення.

Деокупація української території вимагає повернення органів влади та їх функціонування на звільнених районах. У зв'язку з цим постає проблема відновлення функціонування електронної демократії на деокупованих територіях.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження особливостей впровадження електронної демократії на деокупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. У 2022 році розпочалося повномасштабне вторгнення держави-агресора в Україну, що негативно позначилося на процесі розвитку електронної демократії. 24 лютого 2022 року Законом України № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» [4] на всій території України було введено воєнний стан, у зв'язку з чим окремі права і свободи людини та громадянина істотно обмежуються з метою забезпечення безпеки та територіальної цілісності нашої держави. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено можливість обмеження конституційних права і свобод людини та громадянина, передбачених ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [3]. Діяльність органів державної

влади у цей час була спрямована на організацію захисту територіальної цілісності та незалежності України, однак цілком робота над електронною демократією не зупинилася. Активізація роботи над її розвитком активно відновилася після 23 червня 2022 року, коли Україну було визнано кандидатом на члени в ЄС. У зв'язку з цим, в умовах воєнного стану Уряд зміг адаптуватися та продовжити розвиток електронної демократії [5, с. 71]. Однак подальшому її розвитку, на нашу думку, заважають такі фактори:

1) низький рівень інформатизації суспільства – цифрова грамотність населення України залишається однією з найнижчою серед інших держав Європи, що знижує темпи розвитку електронної демократії. Крім того, старше покоління не завжди позитивно ставиться до нових технологій, вони більше довіряють фізичним листам, заявам, діям тощо;

2) низький відсоток населення, який має доступ до мережі Інтернет – приблизно 20 користувачів на 100 осіб. Також існує територіальна нерівність користування мережею Інтернет. Так, доступ до мережі Інтернет найбільше має мешканці м. Києва та Київської області, тоді як Луганська та Донецька області мають найменше користувачів (це обумовлено частковою тимчасовою окупацією регіонів та постійними обстрілами, що унеможлиблює підключення);

3) відсутність єдиної системи правових актів, які врегульовують функціонування електронної демократії або окремих її елементів у різних сферах життєдіяльності – попри запровадження електронної демократії, відсутня єдність нормативної бази, що, призводить до ситуації, коли, наприклад, одному суб'єкту надає право вчинення певних дій, а у іншого суб'єкта така діяльність або не передбачена, або не врегульована;

4) бойові дії – фінансування процесу розвитку електронної демократії потребує значний об'єм грошових вкладень, однак нині переважна більшість бюджету йде на військові потреби;

5) тимчасова окупація окремих територій України, що позначається на нерівномірності розвитку електронної демократії в різних регіонах через низьку залученість населення окремих областей до державного регулювання, а отже, і неможливість швидкого вирішення певних питань. Крім того, обстріли громадської інфраструктури пошкоджують або руйнують електронні комунікаційні мережі, що унеможлиблює підключення до мережі Інтернет;

6) наявність корупції в органах державної влади – державні службовці, які схильні до вчинення корупційних правопорушень, усіляко відтермінують реалізацію положень Концепції. Їм краще, щоб усі питання вирішувалися через них особисто, оскільки електронна демократія передбачає

прозорий порядок прийняття рішень і унеможливує корупційну складову;

7) низькій рівень цифрової грамотності та незнання роботи ІКТ службовими особами а особами, які надають публічні послуги, що призводить до неефективної роботи самої системи електронної демократії та надання відповідних послуг чи прийняття рішень.

Існують також й інші фактори, які негативно позначаються на розвитку електронної демократії в Україні в умовах воєнного стану, однак зазначені вище є основними і потребують першочергового вирішення. Звісно, деяких факторів неможливо позбутися виключно діями органів державної влади чи громадян України (припинення бойових дій, деокупація територій тощо). Крім того, фактори, пов'язані з інформатизацією суспільства та доступу до мережі Інтернет потребують фінансових вкладень, які нині спрямовані на оборонний сектор держави. Однак протидія корупції та розроблення нормативної бази можлива й без додаткового фінансування і такі дії реально виконувати і необхідно робити навіть в умовах воєнного стану. Так, протидія корупції сприятиме не лише пришвидшенню розвитку електронної демократії в Україні, а й загальному зниженню корупції, що вимагають європейські партнери перед набуттям нашою державою статусу повноцінного члена ЄС.

Внаслідок загальноосвітньої тенденції до зростання рівня непередбачуваності та небезпеки, кількості та масштабів відомих загроз, виникнення нових загроз та ускладнення їх взаємодії, електронна демократія повинна базуватися не тільки на традиційних підходах, зорієнтованих на нормальні умови функціонування та розвитку суспільства та держави, але й обов'язково включати в свою структуру механізми, методи, моделі, алгоритми державного управління в умовах криз (надзвичайних ситуацій, карантину, війни, особливого періоду тощо). Необхідність адаптації прийомів та засобів впровадження електронної демократії в Україні в умовах війни та у повоєнний період зумовлює посилення силових методів управління, встановлення обмежень конституційних прав та свобод людини і громадянина на визначений час в інтересах національної безпеки нашої держави [1, с. 15].

Як зазначають вчені, під час застосування електронної демократії в умовах криз необхідно враховувати: 1) законодавчо визначені обмеження прав і свобод людини і громадянина на доступ до інформації (зокрема через мереж Інтернет), і в цілому зменшення рівня демократичності, прозорості та відкритості органів державної влади та місцевого самоврядування, а також можливостей людини і громадянина брати участь у формуванні політико-адміністративних рішень на час дії антикризового управління; 2) недостатність

інформації, часу та ресурсів для прийняття раціональних рішень; 3) необхідність застосування так званих «воєнних методів» управління та системи інформаційно-аналітичних центрів з питань антикризового управління; 4) підвищення вимог до захисту інформації при її зборі, збереженні, передаванні, обробці тощо в інформаційно-комунікаційних системах; 5) особливості функціонування системи електронної демократії в умовах ведення кібервійн та загрози кібертероризму, можливість зовнішнього відключення мережі Інтернет [1, с. 15].

З огляду на викладене вище, в умовах воєнного стану необхідно здійснити наступне: 1) запровадити на телебаченні та в інших медіа соціальну рекламу з метою підвищення рівня цифрової грамотності населення, яка б передбачала інформування суспільства про можливі способи реалізації влади народу за допомогою ІКТ; 2) розробити нові та внести зміни до вже наявних НПА щодо узгодження дій усіх суб'єктів електронної демократії в різних сферах життєдіяльності; 3) вжити ефективніших заходів протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування; 4) розпочати обов'язкове навчання (покращення знань та навичок) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, цифровій грамотності, роботі з ІКТ, базами даних тощо.

Лише інклюзивна електронна демократія може забезпечити міцну основу для ефективного розвитку нашої держави та громадянського суспільства (що включає приведення суспільного та політичного життя України у відповідність зі стандартами ЄС) [2, с. 50].

Під час реалізації зазначених заходів в умовах воєнного стану Україна потребує підтримки ЄС та інших міжнародних організацій. Після війни органи державної влади та місцевого самоврядування матимуть можливість позбутися залишків радянських законів і перетворити Україну на сучасну демократичну державу. Для цього необхідно буде модернізувати не лише інфраструктуру, економіку, системи освіти та охорони здоров'я, але й політичну та судову системи, що сприятиме отримання статусу повноправного члена ЄС [2, с. 44].

Відразу після закінчення війни в Україні необхідно розвивати ті громадянські та політичні інститути, які сприятимуть її демократизації. Під час війни державою вимушено керують так, як того вимагає військова ситуація, причому всі зусилля та ресурси спрямовуються на єдину мету – військову перемогу [2, с. 51]. Реалізація заходів щодо впровадження електронної демократії в умовах воєнного стану є надважливим, однак, з огляду на ефективні дії військових України на фронті, слід розробити план заходів, спрямова-

них на провадження електронної демократії на деокупованих територіях. Особливостями роботи в таких регіонах, зокрема тих, які зазнали значних руйнувань, буде майже повна відсутність доступу до мережі Інтернет.

Одразу після деокупації армія має забезпечити консолідацію територій. Поки є загроза того, що держава-агресор намагатиметься повернути частину територій, які вона раніше окупувала, існує потреба в сильній військовій присутності для захисту територіальної цілісності та забезпечення мінімального функціонування економіки [2, с. 74].

Впровадження електронної демократії на деокупованих територіях, які були окуповані з лютого 2022 року, відбуватиметься більш ефективно та швидко, порівняно з територіями, окупованими з 2014 року. Однією з перших проблем, які виникнуть після деокупації, є відсутність матеріально-технічного забезпечення впровадження електронної демократії. Це пояснюється тим, що вже наявні засоби ІКТ привласнюють органи окупаційної влади та військовослужбовці держави-агресора. Крім того, низка комп'ютерної техніки може бути знищена чи пошкоджена під час ведення бойових дій. Тому після відновлення мережі Інтернет в деокупованому регіоні, необхідно одразу забезпечити комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням органи державної влади і місцевого самоврядування.

Для відновлення української влади та ефективного впровадження електронної демократії та деокупованих територіях, необхідно залучити до роботи на державних службовців, які володіють вміннями та навичками роботи в кризових ситуаціях, мають відповідний досвід. Крім того, новоутворені та відновлені органи державної влади та місцевого самоврядування потребують спеціалістів в галузі ІКТ, які будуть розвивати та поширювати електронну демократію, а також забезпечувати інформування населення щодо методів та способів реалізації представницької демократії за допомогою мережі Інтернет.

Що стосується територій, які були окуповані з 2014 року, то там також необхідно відновити матеріально-технічну базу та забезпечити органи влади відповідним програмним забезпеченням. Крім того, необхідно залучити до роботи державних службовців, які вже працювали на деокупованих територіях і мають відповідний досвід, а також спеціалістів в галузі ІКТ.

Водночас необхідно тривалий час ознайомлювати осіб з усіма нововведеннями, які відбулися в Україні за час їх окупації. За тривалий час окупації зазначені регіони відстали економічно та інноваційно від іншої частини нашої держави. Саме тому, потрібно здійснювати інформування про нові методи та способи участі в управлінні

діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема через застосунок Дія, а також інші форми у мережі Інтернет.

Ще однією проблемою є те, що частина населення не має паспортів громадянина України, низка з яких – це особи, які на момент 14-річчя (16-річчя) були під окупацією і не мали можливості його отримати. У зв'язку з цим, необхідно буде ідентифікувати осіб (видача ID-карток тощо), зокрема тих, хто отримував документ незаконних формувань «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» у віці 14-ти (16-ти) років і немає жодних офіційних документів, що підтверджують особу [5, с. 71].

Після реалізації комплексу зазначених вище дій, необхідно переходити до наступного етапу – залучення осіб до опитувань щодо формування та виконання громадського бюджету. Звісно ці питання не повинні стосуватися відбудови зруйнованої інфраструктури, що здійснюватимуть обов'язково. Це стосується подальшого розвитку регіонів [5, с. 71].

Після деокупації Автономної Республіки Крим та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей в Уряді буде можливість розвивати ці регіони з огляду на потреби не лише держави, а й місцевого населення. Це можливо забезпечити ефективною комунікацією між мешканцями на органами державної влади чи місцевого самоврядування через електронні петиції, опитування в застосунку Дія, розміщення на сайтах міськрад пропозиції щодо формування та виконання громадського бюджету [5, с. 71].

Ще одним необхідним заходом щодо впровадження електронної демократії у повоєнний період на деокупованих територіях є розроблення та застосування інструментарію електронної демократії для осіб з інвалідністю, зокрема із сенсорними порушеннями (в тому числі слуху та зору).

Висновки. В умовах воєнного стану для розвитку електронної демократії необхідно здійснити наступне: 1) запровадити на телебаченні та в інших медіа соціальну рекламу з метою підвищення рівня цифрової грамотності населення, яка б передбачала інформування суспільства про можливі способи реалізації влади народу за допомогою ІКТ; 2) розробити нові та внести зміни до вже наявних НПА щодо узгодження дій усіх суб'єктів електронної демократії в різних сферах життєдіяльності; 3) вжити ефективніших заходів проти дії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування; 4) розпочати обов'язкове навчання (покращення знань та навичок) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, цифровій грамотності, роботі з ІКТ, базами даних.

У повоєнний період на деокупованих територіях України для розвитку електронної демократії

необхідно здійснити наступне: 1) якнайшвидше відновити доступ до мережі Інтернет; 2) забезпечити відповідною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням органи державної влади і місцевого самоврядування; 3) залучити до роботи на деокупованих територіях державних службовців, які володіють вміннями та навичками роботи в кризових ситуаціях, мають відповідний досвід, а також спеціалістів в галузі ІКТ; 4) необхідно ознайомити осіб з усіма нововведеннями, які відбулися в Україні, за час їх окупації (введення нових форм управління державою тощо); 5) необхідно швидко ідентифікувати осіб, зокрема тих, хто отримував документ незаконних формувань «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка» у віці 16-ти років і немає жодних офіційних документів, що підтверджують особу (видача ID-карток тощо); 6) забезпечити ефективну комунікацією між мешканцями на органами державної влади чи місцевого самоврядування через електронні петиції, опитування в застосунку Дія, розміщення на сайтах міськрад пропозиції щодо формування та виконання громадського бюджету тощо; 7) розробити та застосувати інструментарій електронної демократії для осіб з інвалідністю, зокрема із сенсорними порушеннями (в тому числі слуху та зору).

Література

1. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / [О. А. Баранов, М. С. Демкова, С. В. Дзюба та ін.]; за ред. А. І. Семенченко. Київ, 2009. 16 с.
2. Милованов Т., Ролан Ж. Повоєнна відбудова та реформи державного управління України. *Відбудова України: принципи та політика*. 2022. С. 44–76.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>;
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
5. Юріков О. О. Розвиток е-демократії в Україні у повоєнний період. *Цінність незалежності як рушійна сила державотворення* : матеріали круглого столу (Київ, 6 верес. 2023 р.). Київ, 2023. С. 70–71.
6. Юріков О. О. Український парламент на захисті прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри гідності та свободи українського народу* : матеріали Всеукр. кругл. столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 139–140.
7. E-Government Development Index. *The official portal for United Nations*. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>.
8. Open Data Maturity Report 2022: Countries' perspectives on open data quality. *The official portal for European data*. URL: <https://data.europa.eu/en/publications/datastories/open-data-maturity-report-2022-countries-perspectives-open-data-quality>.